

В. В. Коваленко

доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна, kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2783-186X>

А. С. Єгорова

аналітик відділу управління ризиками легалізації Управління фінансового моніторингу Департаменту комплаєнс Акціонерного банку "Південний", Одеса, Україна, anastasiia.eee@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0030-8307>

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ У БАНКАХ

Анотація. *Вступ.* Останніми роками спостерігається тенденція щодо одночасного підвищення вимог в аспектах резервного капіталу, боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, що зумовило помітне збільшення відповідних витрат для банків у всьому світі. Банки, котрі надають такі послуги, як депонування, кредитування, переказ коштів або активів з однієї установи в іншу, без урахування географічних обмежень, найчастіше використовуються для відмивання грошей.

Проблематика. Укорінення тіньових схем при проведенні різноманітних операцій суб'єктами господарювання, впровадження у фінансову сферу новітніх технологій, а також стрімкий розвиток ринку криптовалют призвели до зростаючої тенденції процесів із легалізації кримінальних доходів за участю фінансових установ.

Мета – узагальнення ключових положень та практик міжнародних стандартів, аналіз застосування країнами ризик-орієнтованого підходу у забезпеченні протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, систематизації положень управління ризиками відмивання коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення у зарубіжній практиці та їх імплементації у вітчизняну банківську практику.

Методи. Використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу, синтезу, групування, опису, порівняння, теоретичного узагальнення та кластерного аналізу.

Результати. Досліджено чинники, що утворюють ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за такими компонентами, як загрози, вразливість та наслідки. Виокремлено основні компоненти системи управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: етапи виявлення й аналізу ризиків, принципи, функції, методи оцінювання ризиків, системи забезпечення та стратегії. Запропоновано методіку оцінювання ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у банках за допомогою методу кластеризації.

Висновки. Національна система оцінювання ризику відмивання коштів повинна базуватися на єдиному підході, який передбачає ідентифікацію клієнтів фінансових установ, обробку інформації регуляторними й наглядовими органами, нагляд із боку регуляторних органів і підрозділів фінансової розвідки та оцінку ризиків ВК/ФТ, порівняння даних фінансових установ із даними правоохоронних органів для визначення вразливих місць системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Подальшого дослідження потребують загрози, які викликані новітнім станом функціонування банків України, розробка заходів щодо подальшого нівелювання притягнення їх до схем відмивання грошей та фінансуванню тероризму.

Ключові слова: банк, ризик легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму, фінансовий моніторинг, ризик-орієнтований підхід.

Табл. 2. Рис. 7. Літ. 22.

Victoria Kovalenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine,
kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2783-186X>

Anastasiia Yehorova

Financial Monitoring Administration of Compliance Department of the Pivdenny Bank Public Joint Stock Company, Odesa, Ukraine, anastasiia.eee@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0030-8307>

MODERN DETERMINANTS OF ASSESSING THE RISK OF LEGALIZATION OF CRIMINAL PROCEEDS IN BANKS

Abstract. *Introduction.* In recent years, there has been a tendency to simultaneously increase requirements in terms of reserve capital, combating money laundering and terrorist financing, which has led to a significant increase in the corresponding costs for banks around the world. Banks that provide services such as depositing, lending, transferring funds or assets from one institution to another without taking into account geographical restrictions are most often used for money laundering.

Problem Statement. It has been proven that the entrenchment of shadow schemes by economic entities conducting various operations, the introduction of the latest technologies into the financial sphere, as well as the rapid development of the cryptocurrency market have led to a growing trends in legalization of criminal proceeds involving financial institutions.

Purpose. Generalization of the key provisions and practices of international standards, analysis of the use of a risk-oriented approach by countries in ensuring countermeasures against money laundering and terrorist financing, systematization of the provisions of risk management of money laundering, financing of terrorism and proliferation of weapons of mass destruction in foreign practice and their introduction into domestic banking practice.

Methods. General scientific and special methods are used: analysis, synthesis, grouping, description, comparison, theoretical generalization and cluster analysis.

Results. The factors that form the risks of legalization of criminal proceeds are studied by such components as threats, vulnerability and consequences. The main components of the risk management system of the legalization of criminal proceeds are singled out, namely: stages of identification and analysis of the risk of legalization of criminal proceeds, principles, functions, risk assessment methods, security systems and strategies for managing the risks of legalization. The article proposes a methodology for assessing the risk of legalization of criminal proceeds in banks using the clustering method.

Conclusions. The national money laundering risk assessment system should be based on a unified approach that provides for the identification of clients of financial institutions, the processing of information by regulatory and supervisory authorities, supervision by regulatory authorities and financial intelligence units and the assessment of AML/CFT risks, the comparison of data of financial institutions with data of law enforcement agencies to determine the vulnerabilities of the system of combating the legalization of criminal proceeds and financing of terrorism. Threats caused by the latest state of operation of Ukrainian banks, the development of measures to further reduce their involvement in money laundering and terrorist financing schemes require further research.

Keywords: bank, risk of legalization of criminal proceeds, financing of terrorism, financial monitoring, risk-oriented approach.

JEL classification: E44, G21, G28, O16, O17.

Вступ. Останніми роками спостерігається тенденція щодо одночасного підвищення вимог в аспектах резервного капіталу, боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, що зумовило помітне збільшення відповідних витрат для банків у всьому світі.

Попри те, що багато з цих регуляторних змін підвищили стійкість фінансової системи та допомогли боротися з фінансовою злочинністю, вони підсилили тиск на кореспондентські банківські відносини й транскордонні фінансові мережі. Чітко розроблена та реалізована на практиці оцінка ризику відмивання грошей має життєво важливе значення для банків з урахуванням їхньої вразливості та схильності до незаконної діяльності. При цьому питання впровадження вимог і методів боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, у світі остаточно не вирішено. Тому актуалізується дослідження теоретико-методологічних підходів до оцінювання ризиків, пов'язаних із відмиванням брудних грошей, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, через банківську систему (далі – ВК/ФТРЗ).

Аналіз досліджень і постановка проблеми. Теоретичним і практичним аспектам фінансового моніторингу й упровадження механізмів протидії ВК/ФТРЗ приділяють увагу як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Так, у наукових працях О. Беха, О. Бисаги, Н. Омара, О. Тильчик [1–4], представлено дослідження щодо структури міжнародних фінансових установ та організацій, котрі формують фундамент глобальної системи протидії легалізації доходів; напрямів удосконалення положень загальнодержавної антикорупційної стратегії, а саме в частині гармонізації антикорупційних і антилегалізаційних заходів у системі запобігання та протидії; особливості правового механізму боротьби з відмиванням злочинних доходів.

У працях Н. Внукової, Є. Мордань, В. Рисіна, Є. Савони, І. Юсаріної [5–9] розглядаються питання ключових змін стандартів Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF), аналізується застосування країнами ризик-орієнтованого підходу в забезпеченні протидії ВК/ФТРЗ, систематизуються положення управління ризиками ВК/ФТРЗ у зарубіжній та національній практиці.

Попри наявність певних методів та підходів до визначення ризиків у сфері фінансового моніторингу, варто наголосити, що вони переважно стосуються лише ризиків відмивання коштів із використанням банків. Питанню застосування ризик-орієнтованого підходу з метою протидії ВК/ФТРЗ, а також оцінюванню його ефективності й запровадженню його положень у вітчизняну практику поки що не приділено достатньо уваги.

Мета статті – узагальнення ключових положень та практик міжнародних стандартів, аналіз застосування країнами ризик-орієнтованого підходу у забезпеченні протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, систематизації положень управління ризиками відмивання коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення у зарубіжній практиці та їх імплементації у вітчизняну банківську практику.

Методи дослідження. Було використано загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: аналізу, синтезу, групування, опису, порівняння, теоретичного узагальнення – при визначенні чинників, що утворюють ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, виокремленні основних компонентів системи управління ризиками легалізації таких доходів. З ме-

тою виявлення ступеня ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банках, застосовано метод кластерного аналізу.

Результати дослідження. Система протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму (*далі* – система ПВК/ФТ), є складною багатогранною структурою, що динамічно розвивається в міжнародному просторі. Підкреслимо також, що водночас розвивається тіньовий сектор економіки, ускладнюючи чи формуючи нові нелегальні фінансові схеми. Протидія залученню банків до процесів легалізації є гострою проблемою з 80-х років ХХ ст. Незважаючи на те, що було сформовано банківські системи внутрішнього контролю з метою ПВК/ФТ, розроблено методики оцінювання ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму, напрацьовано інструментарій управління ними, проблема зберегла актуальність через ускладнення відповідних незаконних методів. Таким чином, існує необхідність поглиблення теоретичного й емпіричного аналізу моніторингу ризиків залучення банків до процесів легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму.

У міжнародній науковій спільноті центральний фокус у полеміці щодо боротьби з відмиванням грошей у банківському секторі за останні десятиріччя зосереджено на концепції ризику. Банки для відмивання коштів використовуються найчастіше. Вони надають такі послуги, як депонування, кредитування, переказ грошей або активів з однієї установи в іншу без урахування географічних обмежень. З розвитком глобалізації та інтеграції переказ коштів через іноземні кордони спрощується, що полегшує анонімне злочинне переміщення активів між різними юрисдикціями. Сфера охоплення нової глобальної фінансової системи розширюється щодня завдяки вдосконаленню засобів комунікації та інформації. Це створює можливі переваги та стимули для країн, однак часто такі стимули спричиняють проблеми, серед яких і ризик легалізації ВК/ФТ [10].

Укорінення тіньових схем під час проведення суб'єктами господарювання різноманітних операцій, впровадження у фінансову сферу новітніх технологій, а також стрімкий розвиток ринку криптовалют призвели до зростаючої тенденції процесів легалізації кримінальних доходів за участю фінансових установ [11, с. 95]. У Керівних настановах FATF [12], ризик розглядається як похідна від трьох факторів: загрози, вразливості й наслідків (рис. 1).

Якщо розглядати підходи до тлумачення поняття “управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом”, то насамперед слід звернути увагу на його специфічні риси. Так, у роботі [13, с. 55], під управлінням такими ризиками розуміються “заходи, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з визначення, оцінки, моніторингу, контролю ризиків, що спрямовані на їх зменшення до прийняттого рівня”. Автори публікації [14] вважають, що управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, полягає “в прийнятті відповідних заходів боротьби з відмиванням злочинних доходів і фінансуванням тероризму, що сприяють зменшенню або зниженню ступеня виявленого ризику до нижчого або при-

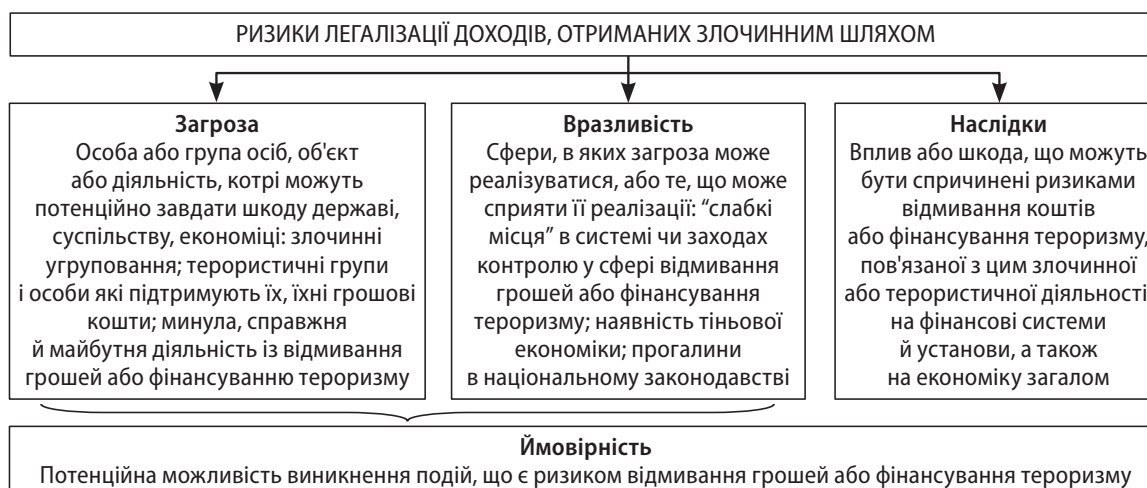

Рис. 1. Чинники, що утворюють ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Побудовано авторами з використанням матеріалів [12].

йнятного рівня". У статті [11] стверджується, що під управлінням ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, слід розуміти застосування відповідних положень, політик, методів та засобів управління й контролю за ризиками для досягнення поточних та стратегічних цілей.

З огляду на викладене відобразимо систему управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (рис. 2).

Система запобігання відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, та боротьби з фінансуванням тероризму є найдієвішою, коли націлена на ресурси в тому місці, де вони матимуть найбільший ефект. Досягнути такого результату можна лише за умови якісного повноцінного аналізу та розуміння ризиків ВК/ФТ як на державному рівні, так і на рівні конкретного банку. Подібний підхід відповідає рекомендаціям FATF [15], котра рекомендує країнам виявляти, оцінювати й розуміти ризики ВК/ФТ у межах своєї юрисдикції, а потім вживати заходи і застосовувати ресурси для зниження таких ризиків на основі підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків.

Ключовим орієнтиром підходу, базованого на оцінці ризику, у питанні запобігання відмиванню коштів є перша із 40 рекомендацій. Вона передбачає, що заходи стосовно боротьби з відмиванням грошей мають бути "сумірними з виявленими ризиками": за умови високого ризику слід вживати посилені заходів, тоді як нижчий ризик припускає певне спрощення процедур та заходів. Отже, ресурси ПВК/ФТРЗ (наприклад, процеси, персонал, моніторинг) мають зосереджуватися та впроваджуватися відповідно до рівня передбачуваного ризику.

Концепція ризик-орієнтованого підходу, що стала певним нововведенням у діяльності з ПВК/ФТРЗ, знайшла відгук серед регулюючих органів більшості країн світу. Від часу введення в дію FATF наприкінці 1990-х років ризик-орієнтований підхід став джерелом для формування законодавства про ПВК у країнах світу, в т. ч. США та ЄС. Останніми роками такий підхід виходить за географічні межі й застосовується не тільки державами, а й

Рис. 2. Основні компоненти системи управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Розроблено та побудовано авторами.

приватними суб'єктами господарювання, котрі підпадають під дію законодавства про ПВК/ФТРЗ: банками, страховими компаніями, нотаріусами, гральними закладами, агентами з нерухомості, великими дилерами та ін.

На підставі викладеного вважаємо за доцільне запропонувати методику виявлення сумнівних операцій, пов'язаних із відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Варто виокремити індикативні показники ділової активності банків: критерії загальної ділової активності, обслуговування клієнтської активності, безготівкового обороту, алгоритм розрахунку яких наведено в табл. 1.

За наведеними показниками ознаками сумнівності операцій можуть бути істотні відхилення протягом певного інтервалу часу абсолютних значень від середніх. Особливо це стосується операцій, які мають разовий характер. У свою чергу, сумнівні операції тривалого характеру можна ідентифікувати шляхом порівняння індикативних показників банку, що аналізується, зі значеннями показників аналогічних банків. Під аналогічними слід розуміти банки з подібною структурою залучених і розміщених коштів або структурою клієнтських операцій.

Таблиця 1. Індикативні показники для виявлення сумнівних операцій у банківських установах

Показники ділової активності	Діапазон можливих значень	Економічний зміст	Формула розрахунку
Показники загальної ділової активності (ЗДА1)	0–∞	Сукупна ділова активність банку в цілому	$ЗДА1 = \frac{ОРК}{ВБ},$ де ОРК – обороти за рахунками клієнтів; ВБ – валюта балансу
Показник загальної ділової активності (ЗДА2)	0–∞	Ділова активність клієнтів банку	$ЗДА2 = \frac{ОРК}{ЗК},$ де ОРК – обороти за рахунками клієнтів; ЗК – залучені кошти
Показники обслуговування банком клієнтської активності (ОБКА1)	0–∞	Покриття грошових потоків клієнтів коштами банку	$ОБКА1 = \frac{ОРК}{ОКК},$ де ОРК – обороти за рахунками клієнтів; ОКК – сукупний оборот кореспондентського рахунку і каси
Показники обслуговування банком клієнтської активності (ОБКА2)	0–∞	Частка клієнтських платежів у безготівкових платежах банку (без урахування операцій міжбанківського кредитування)	$ОБКА2 = \frac{ОРК}{ОКР},$ де ОРК – обороти за рахунками клієнтів; ОКР – обороти за кореспондентським рахунком
Показники безготівкового обороту (БО1)	0–1	Частка безготівкового клієнтського обороту в клієнтських платежах	$БО1 = \frac{СБО}{ОККМ},$ де СБО – сукупний безготівковий оборот; ОККМ – обороти за кореспондентським рахунком, касою й міжбанківським кредитуванням
Показники безготівкового обороту (БО2)	0–1	Частка безготівкового клієнтського обороту в сукупних клієнтських платежах (без урахування операцій міжбанківського кредитування)	$БО2 = \frac{СБО}{ОКК},$ де СБО – сукупний безготівковий оборот; ОКК – сукупний оборот кореспондентського рахунку і каси

Розроблено та складено авторами.

Для апробації методики було проведено розрахунки індикативних показників банків України на підставі квартальної звітності за 1 січня 2022 р. та 1 вересня 2022 р.

Наступним кроком є процедура поділу банків на три групи за ступенем ризику: низький, середній, високий. На нашу думку, розподіл та визначення банків за групами ризику доцільно проводити за допомогою кластерного аналізу, котрий передбачає використання методів групування великих масивів даних. Це дає змогу шляхом порівняння з усією сукупністю аналізованих об'єктів отримувати деталізовану інформацію про реальний стан і

тенденції розвитку кожного з них. Для кластеризації обрано метод К-середніх, за яким можна оцінити також особливості розвитку банківської системи.

Зусилля із запобігання ВК/ФТ – процес, що постійно триває, усі аспекти якого взаємопов'язані. Серед ключових акцентів щодо покращання діяльності вітчизняних банків у цьому аспекті можна виокремити такі напрями: адаптованість оцінки ризику до діяльності конкретної банківської установи; забезпечення індивідуального оцінювання ризику для всіх клієнтів (низький, середній, високий); адаптація заходів НПК та системи моніторингу на основі зібраної інформації та виявлених ризиків (як банку, так і клієнта); адаптованість системи моніторингу до бізнесу клієнтів та ризиків банку, що сприяє точнішій звітності до підрозділу фінансової розвідки.

Алгоритм визначення позиції банківських установ за рівнем ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на основі кластерного аналізу наведено на рис. 3. Результати групування та розрахунку функціонала якості кластеризації наведено в табл. 2.

Відтак, банки, що потрапили до I кластера, мали найвагоміші змінні (показники безготівкового обороту, обслуговування банком клієнтської активності), для III кластера аналогічні показники є найнижчими. Отже, відповідно до результатів розрахунків банки I кластера мають низький рівень ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; до II кластера належать банки, котрі мають середній рівень ризиків; до III кластера – банки з високим рівнем ризику.

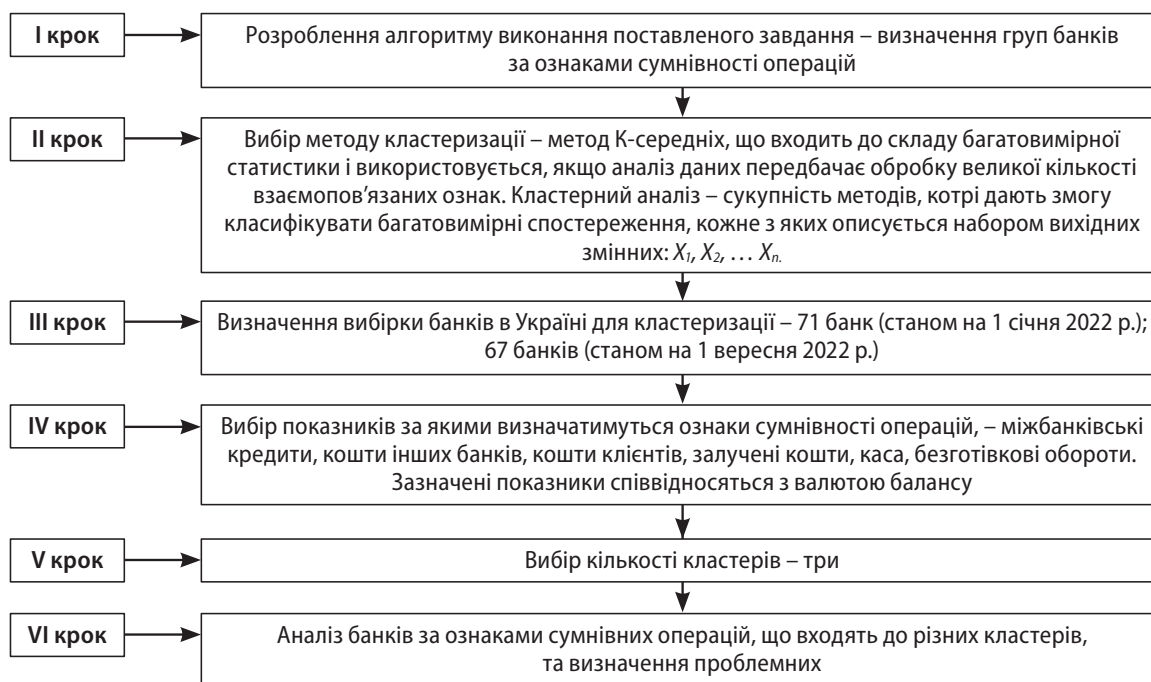

Рис. 3. Алгоритм визначення позиції банку за ознаками сумнівних операцій на основі кластерного аналізу

Розроблено та побудовано авторами.

Таблиця 2. Результати кластерного аналізу розподілу банків України за рівнем ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Кластер	Кількість банків у кластері	БО1	БО2	ОБКА1	ОБКА2	ЗДА1	ЗДА2
<i>Станом на 1 січня 2022 р.</i>							
I	7	7,97369	12,31691	12,44635	41,54839	0,67185	0,90700
II	19	4,36602	7,79779	7,92853	18,07803	0,57319	0,84842
III	45	2,57629	4,06494	4,13371	5,61157	0,59341	0,81117
<i>Станом на 1 вересня 2022 р.</i>							
I	4	10,98947	14,83175	14,43917	39,75891	0,61054	0,86389
II	15	5,69825	6,99426	7,39589	13,22851	0,63743	0,93055
III	48	2,43480	3,38698	3,46977	4,44648	0,57621	0,86795

Розраховано та складено за: [16]

У сучасних умовах забезпечення життєдіяльності реального сектору економіки є головною метою та першочерговим завданням оборони нашої країни. Суб'єкти господарської діяльності, які продовжують працювати, становлять хребет економіки воєнного часу, без котрого неможливе успішне функціонування усієї країни. Тому злагоджена й безперебійна робота банків є наразі пріоритетним напрямом. Сьогодні, на думку експертів Національного банку України (НБУ) та банківських установ, дії учасників банківської системи є скоординованими та чітко визначеними, а сама система – ліквідною, попри складні умови. Банки продовжують надавати кредити клієнтам, які забезпечують роботу критично значущих сфер діяльності [17; 18]. Це насамперед пов'язано з тим, що підприємства вже почали відновлювати свою діяльність чи мають змогу здійснити релокацію бізнесу на територію, де не ведуться активні бойові дії.

Разом із тим регулятор упевнений, що навіть в умовах, які склалися, слід адекватно оцінювати та визнавати реальний стан банків. Саме НБУ очікує від банків відображення якості активів належним чином. Принципи, на котрих побудована банківська система України – прозорість, ефективність і стійкість – забезпечують можливість подальшого функціонування та збереження фінансової безпеки держави. З огляду на це механізми ПВК/ФТРЗ мають тепер дуже важливе значення. На окрему увагу заслуговує аспект протидії фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. У світовій практиці управління ризиками легалізації це питання було недооцінене та, відповідно, існували певні прогалини в частині практичних рекомендацій [19].

З 24 лютого 2022 р. Державна служба фінансового моніторингу України як підрозділ фінансової розвідки докладає максимум зусиль міжнародного

характеру для притягнення до відповідальності, зокрема за фінансування тероризму та зброї масового знищення. Згідно з усталеною практикою під час залучення клієнтів фінансові організації зобов'язані виконувати ретельну оцінку ризиків для виявлення та пом'якшення будь-якого потенційного ВК/ФТ, у т. ч. ризики фінансування розповсюдження, на час встановлення ділових відносин чи проведення операції [20]. Застосовуються різноманітні інструменти та вживаються практичні заходи, котрі зосереджені на мінімізації подальшого фінансово-економічного потенціалу продовження агресії в Україні та неухильності відшкодування у повному обсязі заподіяної шкоди [21]. Здійснюються кроки із зупинення здійснення обслуговуючими банками видаткових операцій, які становлять загрозу безпеці держави, що є однією з функцій фінансового моніторингу.

За таких умов, безперечно, банківський та фінансовий сектори економіки України зазнали суттєвих змін, у т. ч. у сфері нормативно-правового регулювання [22]. Не стали винятком й окремі механізми проведення фінансового моніторингу банками, які в умовах воєнного стану були тією чи іншою мірою адаптовані до потреб сьогодення. Відтак, важливим та актуальним залишається визначення позиції банків за рівнем ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. З урахуванням вказаних обставин було проведено розрахунки за всіма банками України станом на 1 вересня 2022 р. за запропонованим вище алгоритмом на основі кластерного аналізу. Крім того, враховано зміни у банківській системі – на початку вересня 2022 р. загальна кількість діючих банків становила 67 одиниць.

Додатково інтерпретуємо отримані результати у поєднанні з наявним рейтингом банків України за розміром активів на початок 2022 р. (рис. 4). Представлено провідні за розміром активів банки України, проранжовані у порядку зменшення, у поєднанні з рівнем ризику легалізації. Як бачимо, більшість банків відповідає загальній тенденції всієї банківської системи –

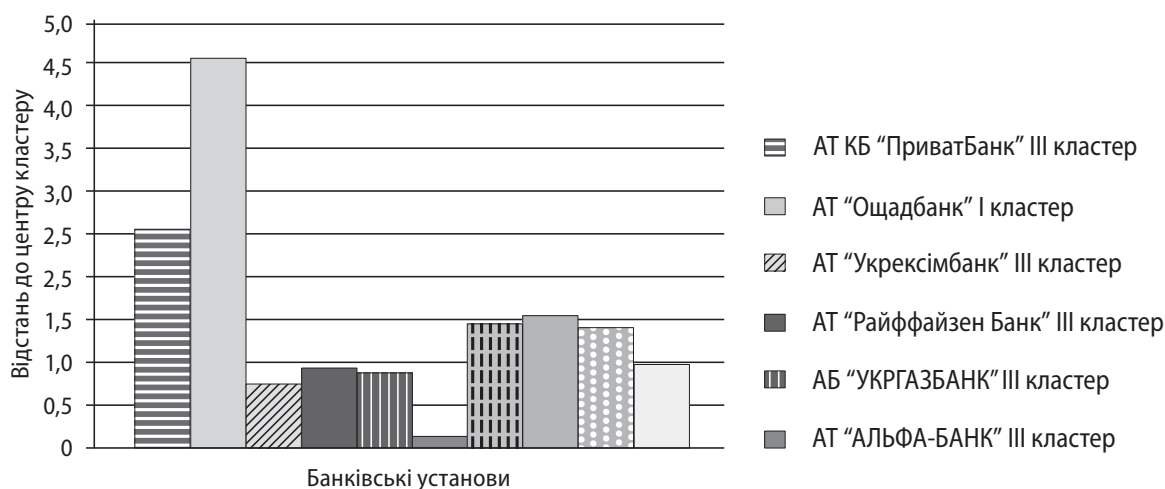

Рис. 4. Топ-10 найбільших банків в Україні за ознаками сумнівних операцій на основі кластерного аналізу на 1 вересня 2022 р.

Побудовано авторами.

дев'ять із десяти банків належать до III кластера. Тобто значна частка активів системи схильна до підвищеного ризику відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму.

Як бачимо з рис. 5 та 6, банків, котрі за розробленою методикою мають низький рівень ризику легалізації, у структурі банківської системи України стало менше – лише 6 % (4 банки). У структурі кластерів II та III також відбулися певні зміни – кількість банків із високим рівнем ризику зростає як в абсолютному, так і у відсотковому значенні – із 45 банків (63 %) до 48 банків (71 %) відповідно.

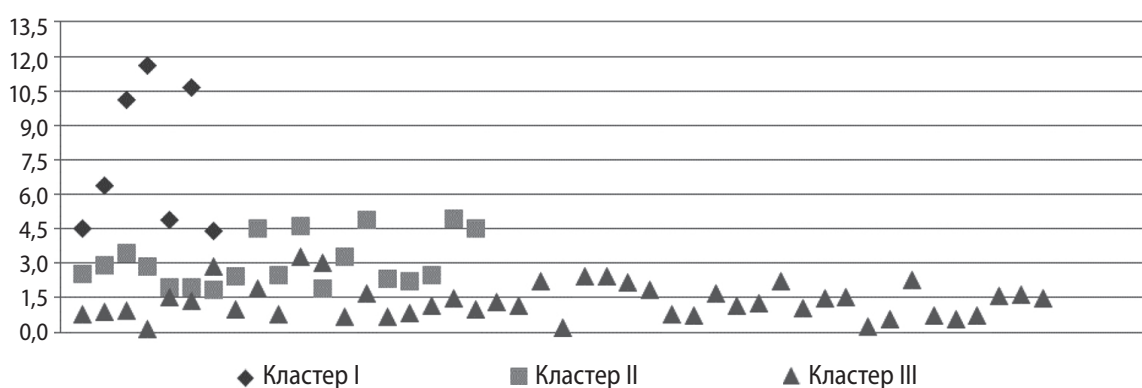

Рис. 5. Розподіл банківських установ в Україні за ознаками сумнівних операцій на основі кластерного аналізу станом на 1 січня 2022 р.

Розраховано та побудовано авторами.

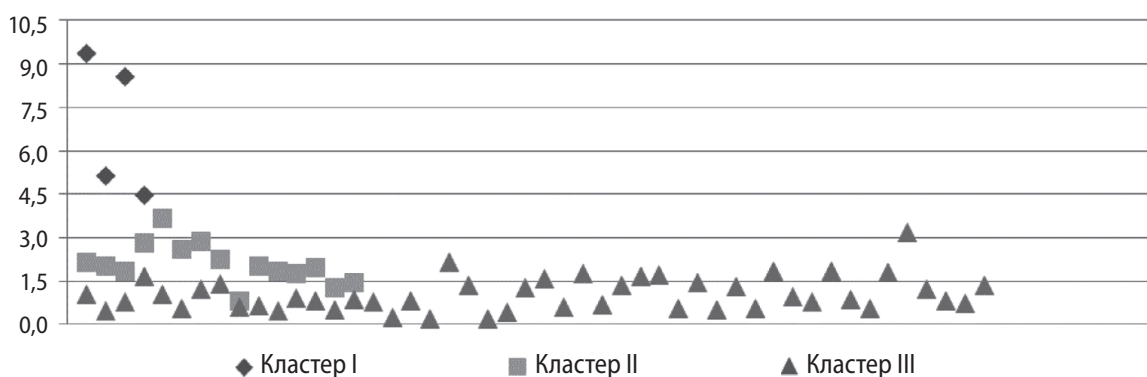

Рис. 6. Розподіл банківських установ в Україні за ознаками сумнівних операцій на основі кластерного аналізу станом на 1 вересня 2022 р.

Розраховано та побудовано авторами.

За результатами розрахунків додатково можемо інтерпретувати динаміку показників позиції банків за 2022 р. на прикладі I кластера, який, відповідно, становить перелік банків, що за проведеним кластерним аналізом мають найнижчий рівень ризику за ознаками сумнівних операцій (рис. 7). До I кластера увійшли різні за формою власності, територіальним охопленням та розміром активів банківські установи: АТ “Державний ощадний банк України”, універсальний інвестиційний український банк АТ “Укрбудінвестбанк”,

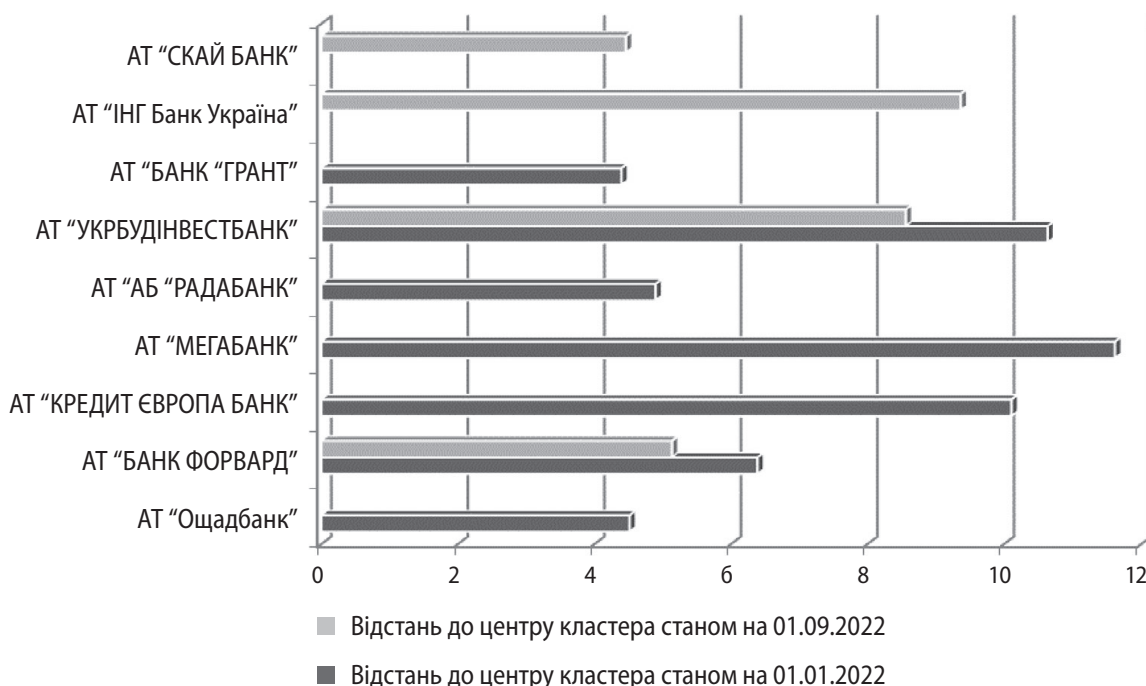

Рис. 7. Динаміка позиції банківських установ за ознаками сумнівних операцій у I кластері за 8 місяців 2022 р. в Україні

Побудовано авторами.

банк з іноземним капіталом АТ "ІНГ Банк Україна" тощо. Крім того, варто зауважити, що за аналізовані періоди лише два банки з усієї банківської системи України залишились у I кластері без змін – АТ "ІНГ Банк Україна" та АТ "Банк Форвард".

Загалом банківські установи, котрі входять до трійки найнадійніших банків України, а саме АТ "Райффайзен Банк", АТ "ОТП Банк" та АТ "УкрСиббанк", розташувались у III кластері. Згадані банки належать до іноземних банківських груп та, отже, мають високий рівень стресостійкості, тобто здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім ризикам. Проте слід розуміти, що водночас ці банки наражаються на вищий рівень ризику легалізації, ніж представлені у I кластері.

Слід зважати на те, що одним з індикативних показників рівня ризику легалізації, який вплинув на результат, став показник безготівкового обороту. Кількість готівкових операцій істотно збільшилась через настрої населення. Певним чином стабілізували це значення тимчасові обмеження, запроваджені НБУ з 24 лютого 2022 р. Отримані результати дають можливість у подальшому розробити й удосконалити наявні системи управління підрозділів банку у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Висновки. Проведене дослідження доводить, що національна система оцінювання ризику відмивання коштів повинна базуватися на єдиному підході, який передбачає ідентифікацію клієнтів фінансових установ, обробку інформації регуляторними й наглядовими органами, нагляд із боку регуляторних органів і підрозділів фінансової розвідки та оцінку ризиків ВК/ФТ,

порівняння даних фінансових установ із даними правоохоронних органів для визначення вразливих місць системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму.

Перевагами запропонованої методики оцінки ризику відмивання грошей є простота реалізації, презентабельність отриманих результатів, швидкість проведення аналізу, відносна доступність даних. Методика ефективна насамперед для банків із філіальною мережею з метою проведення дистанційного моніторингу. Характерна особливість полягає в тому, що абсолютні значення показників у разі їх зміни постають індикаторами ринкового середовища, де функціонують вітчизняні банківські установи.

До особливостей методики слід віднести такі: обрані показники доцільно використовувати для банків, котрі мають філіальну мережу; показники визначають відхилення у здійсненні операцій одним банком від ринкових умов функціонування банківської системи загалом; усі банки доцільно поділяти на три групи за рівнем ризику; найбільш інформативним є показник обороту коштів клієнтів; за результатами аналізу найризиковішими виявляються банки, котрі належать до групи з високим рівнем ризику.

Подальшого дослідження потребують загрози, спричинені теперішнім станом функціонування банків України, розроблення заходів щодо нівелювання залучення їх до схем відмивання грошей та фінансування тероризму.

Список використаних джерел

1. Бисага К. В. Міжнародна система протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму: інституційний аспект. *East European Scientific Journal*. 2021. № 2 (66). С. 43–56.
2. Тильчик О. В., Шпак Н. А. Формування національних антикорупційних та антилегалізаційних стандартів: досвід Великої Британії для України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3-4 (12-13). С. 81–97.
3. Бех О. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 213–218. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.2.38>.
4. Conceptualizing terrorist financing in the age of uncertainty / Z. Hamin, R. Othman, N. Omar, H. S. Selamat. *Journal of Money Laundering Control*. 2016. Vol. 19, Iss. 4. P. 397–406. URL: <https://doi.org/10.1108/JMLC-06-2015-0022>.
5. Внукова Н. М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. "Економіка"*. 2018. № 8 (36). С. 54–69. URL: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-64-68](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-64-68).
6. Рисін В. В., Корначук О. Ю. Ризики залучення банків до схем відмивання грошей. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.2>.
7. Savona E. U., Riccardi M. Assessing the risk of money laundering: research challenges and implications for practitioners. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2019. Vol. 25. P. 1–4. URL: <https://doi.org/10.1007/s10610-019-09409-3>.
8. Money Laundering Risk: From the Bankers' and Regulators' Perspectives / I. Yusarina, Z. Mohd-Sanusi, H. Mohd, P. Barnes. *Procedia Economics and Finance*. 2015. Vol. 28. P. 7–13. URL: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01075-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01075-8).
9. Банківські ризики легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: сутність, види та система управління / Є. Ю. Мордань, Є. К. Бондаренко, Я. І. Кальченко, Ю. С. Да-

виденко. *Економіка та держава*. 2021. № 1. С. 115–123. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.1.115>.

10. Дослідження впливу соціально-економічних трансформацій на інтенсивність процесу залучення фінансових установ до легалізації кримінальних доходів / С. В. Леонов, А. О. Бойко, В. В. Боженко, А. В. Кіріл'єва. *Механізм регулювання економіки*. 2018. № 4. С. 94–101. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2018.82.08>.

11. Корженівський Я. В. Національна система оцінки ризиків відмивання коштів: проблеми нормативно-правового удосконалення. *Наше право*. 2014. № 3. С. 67–73.

12. Anti-Money-Laundering and Countering Financing of Terrorism Risk Management in Emerging Market Banks: Good Practice Note / International Finance Corporation. Washington, DC, 2019. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32409?show=full>.

13. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 292 с.

14. Leonova N. G., Romanova A. A. Risk-based approach in the field of combating money laundering and the financing of terrorism. *Electronic scientific journal "Scientists notes PNU"*. 2017. Vol. 8, No. 3. P. 1–5.

15. Guidelines: Sound Management of Risks Related to Money Laundering and Financing of Terrorism / FATF. 2020. Paris. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d505.pdf>.

16. Згруповані балансові залишки (у розрізі банків) / Національний банк України. 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1>.

17. Дорошенко Н. О., Дорошенко О. Г. Першочергові заходи та шляхи реанімації економіки України у військовий час. *Modern research in world science : Proceedings of the 1st International scientific and practical conference*. SPC. Lviv, 2022. P. 1128–1135.

18. Щодо обслуговування споживчих кредитів : лист Національного банку України від 14.04.2022 № 21. URL: <https://document.vobu.ua/doc/11315>.

19. Типології та дослідження / Державна служба фінансового моніторингу України. 2022. URL: <https://fmu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi>.

20. Guidance for Effective AML/CFT Transaction Monitoring Controls ("Guidance Paper") / Monetary Authority of Singapore. 2018. September. URL: https://www.mas.gov.sg/-/media/MAS/Regulations-and-Financial-Stability/Regulatory-and-Supervisory-Framework/Anti_Money-Laundering_Countering-the-Financing-of-Terrorism/Guidance-for-Effective-AML-CFT-Transaction-Monitoring-Controls.pdf.

21. The International Working Group on Russian Sanctions / Stanford University. URL: <https://fsi.stanford.edu/working-group-sanctions>.

22. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : затв. постановою Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>.

References

1. Bisaha, K. V. (2021). The international system of combating the legalization of criminal income and the financing of terrorism: an institutional aspect. *East European Scientific Journal*, 2 (66), 43–56 [in Ukrainian].

2. Tylchuk, O. V., & Shpak, N. A. (2018). Formation of national anti-corruption and anti-legalization standards: evidence of Great Britain for Ukraine. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: zbirnyk naukovykh prac Natsionalnogo universytetu derzhavnoii podatkovoi sluzhby Ukrainy*, 3-4 (12-13), 81–97 [in Ukrainian].

3. Bekh, O. (2021). Opposition to legalization of income generated by criminal way. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2, 213–218. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.2.38 [in Ukrainian].

4. Hamin, Z., Othman, R., Omar, N., & Selamat, H. S. (2016). Conceptualizing terrorist financing in the age of uncertainty. *Journal of Money Laundering Control*, 19 (4), 397–406. URL: <https://doi.org/10.1108/JMLC-06-2015-0022>.

5. Vnukova, N. (2018). Management of risks of financial institutions in the field of financial monitoring. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Series "Economics"*, 8 (36), 54–69. DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-64-68 [in Ukrainian].
6. Rysin, V., & Cornachuk, O. (2020). Risks of involvement banks to money laundering schemes. *Efektivna ekonomika*, 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.2 [in Ukrainian].
7. Savona, E. U., & Riccardi, M. (2019). Assessing the risk of money laundering: research challenges and implications for practitioners. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 25, 1–4. DOI: 10.1007/s10610-019-09409-3.
8. Yusarina, I., Mohd-Sanusi, Z., Mohd, H., & Barnes, P. (2015). Money Laundering Risk: From the Bankers' and Regulators' Perspectives. *Procedia Economics and Finance*, 28, 7–13. DOI: 10.1016/S2212-5671(15)01075-8.
9. Mordan, Ye., Bondarenko, E., Kalchenko, Ya., & Davydenko, Yu. (2021). Banking risks of money laundering: essence, types and management system. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 115–123. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.1.115 [in Ukrainian].
10. Lyeonov, S. V., Boyko, A. O., Bozhenko, V. V., & Kirilieva, A. V. (2018). The Investigation of the Socio-Economic Transformations Impact on the Process Intensity of Involving Financial Institutions to the Legalization of Criminal Incomes. *Mechanism of Economic Regulation*, 4, 94–101. DOI: 10.21272/mer.2018.82.08 [in Ukrainian].
11. Korzhenivskiy, Ya. V. (2014). National money laundering risk assessment system: issues of regulatory improvement. *Our Law*, 3, 67–73 [in Ukrainian].
12. International Finance Corporation. (2019). *Anti-Money-Laundering and Countering Financing of Terrorism Risk Management in Emerging Market Banks: Good Practice Note*. Washington, DC. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32409?show=full>.
13. Iehorycheva, S. B. (2014). *Organization of financial monitoring in banks*. Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
14. Leonova, N. G., & Romanova, A. A. (2017). Risk-based approach in the field of combating money laundering and the financing of terrorism. *Electronic scientific journal "Scientists notes PNU"*, 8 (3), 1–5.
15. FATF. (2020). *Guidelines: Sound Management of Risks Related to Money Laundering and Financing of Terrorism*. Paris. Retrieved from <https://www.bis.org/bcbs/publ/d505.pdf>.
16. National Bank of Ukraine. (2022). *Grouped balance sheets (by banks)*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1> [in Ukrainian].
17. Doroshenko, N. O., & Doroshenko, O. H. (2022). Priority measures and ways to resuscitate the economy of Ukraine in wartime. In *Modern research in world science* (Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC), pp. 1128–1135. Lviv [in Ukrainian].
18. National Bank of Ukraine. (2022). *Regarding servicing of consumer loans* (Letter No. 21, April 14). Retrieved from <https://document.vobu.ua/doc/11315> [in Ukrainian].
19. State Financial Monitoring Service of Ukraine. (2022). *Typologies and research*. Retrieved from <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi> [in Ukrainian].
20. Monetary Authority of Singapore. (2018, September). *Guidance for Effective AML/CFT Transaction Monitoring Controls ("Guidance Paper")*. Retrieved from https://www.mas.gov.sg/-/media/MAS/Regulations-and-Financial-Stability/Regulatory-and-Supervisory-Framework/Anti_Money-Laundering_Countering-the-Financing-of-Terrorism/Guidance-for-Effective-AML-CFT-Transaction-Monitoring-Controls.pdf.
21. Stanford University. (n. d.). *The International Working Group on Russian Sanctions*. Retrieved from <https://fsi.stanford.edu/working-group-sanctions>.
22. Board of the National Bank of Ukraine. (2022). *Regulations on the organization of the risk management system in Ukrainian banks and banking groups* (Decree No. 64, June 11). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> [in Ukrainian].